

Mooie Leeuwarder spoorplanten

Margriet Kampman & Jan van der Meer

Het is algemeen bekend dat zaden van planten zich makkelijk kunnen verspreiden via het water of de lucht, maar niet iedereen weet dat verspreiding eveneens plaatsvindt via het spoor. Om die reden kunnen we dan ook vaak een mengeling van bekende en onbekende zomerbloeiers aantreffen langs het spoor en in de omgeving van stations. In dit artikel willen we wat nader ingaan op een vijftal aantrekkelijke zomerbloeiers die zich de laatste jaren in Leeuwarden hebben weten te vestigen rond het station van die stad. Met veel plezier zetten we de schijnwerpers op Glanzige ooievaarsbek, Klein robertskruid, Kleverig kruiskruid, Kleine leeuwenbek en het Akkerviooltje. Het gaat om allemaal eenjarige zomerbloeiers, met uitzondering van Kleverig kruiskruid dat ook meerjarig kan zijn (van der Meijden 2005).

Glanzige ooievaarsbek, *Geranium lucidum*, Ljochtsjende earrebarrebek

In de negentiende eeuw deed de Glanzige ooievaarsbek zijn intrede in Midden-Nederland, om daarna te verdwijnen, maar tussen 1950 en 1974 weer terug te keren in ons land. Vanaf 1980 werd de soort steeds vaker gezien, hoewel het in Nederland nog altijd een zeldzaam plantje is. Sinds een aantal jaren is dit mooie plantje ook te vinden rond het station van Leeuwarden. Om precies te zijn langs de voorzijde van het station, tussen de gevel van Albert Heijn en de fietsenrekken. De plant, oorspronkelijk afkomstig uit Eurazië en Noord-Afrika, heeft nu ook zijn domicilie in Noord-, Midden- en West-Europa.

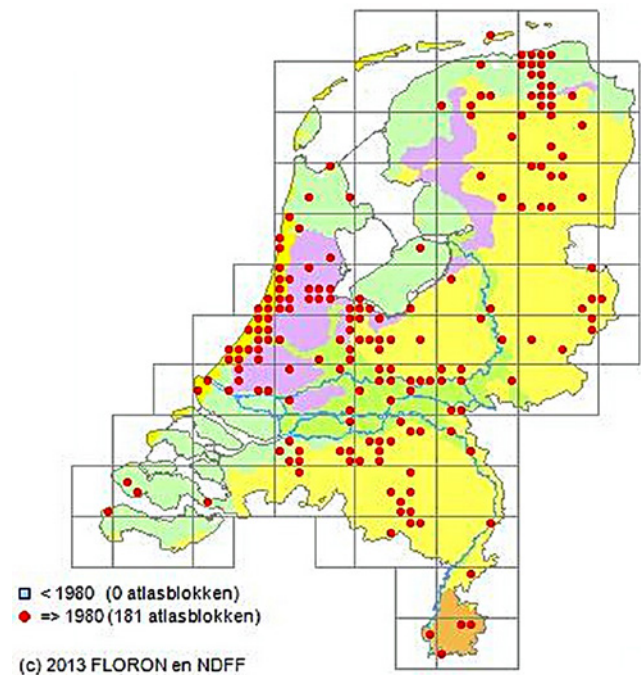
De Glanzige ooievaarsbek heeft veel weg van Robertskruid, maar de bloemen zijn iets kleiner en de bladen minder diep gedeeld. De erg fraaie bloempjes van de Glanzige ooievaarsbek hebben kleine, roze, niet gekerfde kroonblaadjes. De kelkblaadjes zijn geribd en lijken wel wat op een borsteltje. Aan de top hebben zij een rood puntje. De ingesneden, ronde en groen glanzige blaadjes, vaak wat rood aangelopen, zijn net als de stengel bijna geheel kaal. Verder heeft de plant een penwortel en wordt zij tussen de 10 en 40 cm hoog. De bloeitijd is van mei tot augustus. De KFK* is 004.

Figuur 1. Glanzige ooievaarsbek, Leeuwarden 18 augustus 2013 (foto J.J. van der Meer).

Eenmaal gevestigd kan de Glanzige ooievaarsbek zich enorm uitzaaien. Als de snavelvormige zaaddozen opengaan, springen de zaden ver weg en zorgen ze voor veel nakomelingen. Bij zonnig weer kleurt de plant rood om het groene chlorofyl tegen de zon te beschermen (Spencer-Jones en Cuttle 2006).

De soort houdt van schaduw, vocht en voedsel en is te vinden op stenige, open grond onder heggen, randen van plantsoenen en vooral in stedelijk gebied (met name de Randstad) en de binnenduinrand. En bij het station van Leeuwarden natuurlijk! Of deze soort zich blijvend kan handhaven is nog de vraag, want het plantje is erg vorstgevoelig.

Figuur 2. Verspreiding van Glanzige ooievaarsbek voor en na 1980.

* Kilometerhok Frequentie Klasse: een maat voor de zeldzaamheid van een plantensoort in de periode 1902-1949, 1975-1987, 1988-1999. De frequentie loopt van 0 = afwezig, via 1 = 1-3 kilometerhokken, 2 = 4-10, 3 = 11-30, 4 = 31-100, 5 = 101-300, 6 = 301-1000, 7 = 1001-3000, 8 = 3001-10000 tot en met 9 = meer dan 10.000 kilometerhokken. Daarbij staat het eerste cijfer voor de eerste periode, het tweede voor de tweede etc. KFK 004 betekent dus: in de periode 1988-1999 waargenomen in 31 tot 100 kilometerhokken.

Klein robertskruid, *Geranium purpureum*, Lytse sweltsjebloom

Klein robertskruid zagen we vorig jaar voor het eerst. Toen stonden er nog een paar plantjes bij de Jumper aan de Snekertrekweg. Maar dit jaar hebben we kunnen constateren dat het plantje zich wel enigszins heeft vermeerderd. De soort was al eerder gezien in Leeuwarden door Harry Waltje, maar dat was toch zeker al weer tien jaar geleden en dan op een plek iets meer in oostelijke richting langs het spoor.

Klein robertskruid is dus kleiner dan Gewoon robertskruid en beslist veel mooier. Bovendien ruikt de plant minder prominent. Verder is het blad niet roodachtig, maar meer lichtgroen en het stuifmeel is echt prachtig geel. De kroonblaadjes zijn klein en dieproze, meer afgerond en minder uitgerand dan die van Gewoon robertskruid. Ze zijn weinig langer dan de kelkblaadjes en de overgang van de plaat in de nagel verloopt heel geleidelijk. De deelvruchtjes hebben bij de voet van de snavel meestal vier dwarsribben. De wortelstengelbladen zijn kortgesteeld, in een dicht rozet en lang blijvend. Het plantje bloeit van mei tot september en wordt 10 tot 40 cm hoog. De KFK is 024.

Figuur 3. Klein robertskruid, Leeuwarden 18 augustus 2013 (foto J.J. van der Meer).

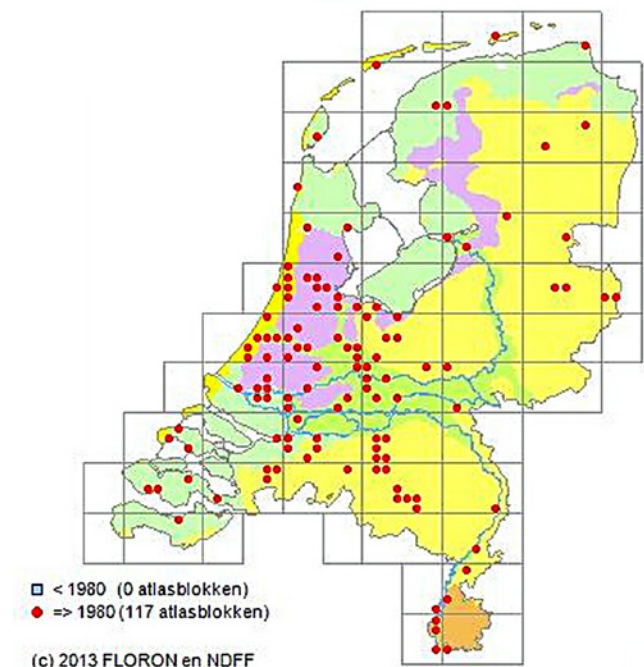
Kleverig kruiskruid, *Senecio viscosus*, Fetgat

Deze plant wordt zeker al zo'n tien jaar gesignaleerd in Leeuwarden rond het station, tussen en langs het spoor, maar ook op de parkeerterreinen. Het is van oorsprong een inheemse plant in ons land.

De veerdelige, spinnenwebachtig behaarde bladen van Kleverig kruiskruid zijn grijsgroen en dicht bezet met klierharen waardoor ze kleverig zijn. De planten zien er vaak vuil uit door het zand en stof dat eraan blijft hangen.

De weinige bloemhoofdjes, van 8 tot 12 mm groot, hebben gemiddeld dertien gele lintbladen die kort en meestal omgerold zijn. De buisbloemen zijn geel. De plant kan 15 tot 80 cm hoog worden en ruikt onaangenaam. De bloeitijd is van juni tot in oktober en de KFK is 788. Het is daarmee één van de succesvolste spoorplanten in ons land.

Oorspronkelijk stamt Klein robertskruid uit het Middellandse Zeegebied. De soort is in Nederland ingeburgerd in de periode 1950-1974 en heeft zich na 1980 verder verspreid, maar is nog steeds zeldzaam. Hij verspreidt zich hoofdzakelijk hoppend van station naar station, misschien zelfs direct uit landen als Italië en Frankrijk. Het plantje voelt zich thuis op droge, zandige, stenige, matig voedselrijke en schaduwrijke plekken. Bij onkruidbestrijding komt Klein robertskruid sneller terug dan de meeste andere soorten. Voor het eerst werd de soort in Overveen (NH) gevonden en nu in Assen, Leeuwarden, Almelo, Alkmaar, Hoorn, Amsterdam, Utrecht, Eindhoven, Den Bosch, Nijmegen, Roermond en Maastricht. Naast het Middellandse Zeegebied komt de soort voor in Midden-, West- en Zuidwest-Europa, het zuiden van Ierland, zuidelijk Groot-Brittannië en op Madeira.

Figuur 4. Verspreiding van Klein robertskruid voor en na 1980.

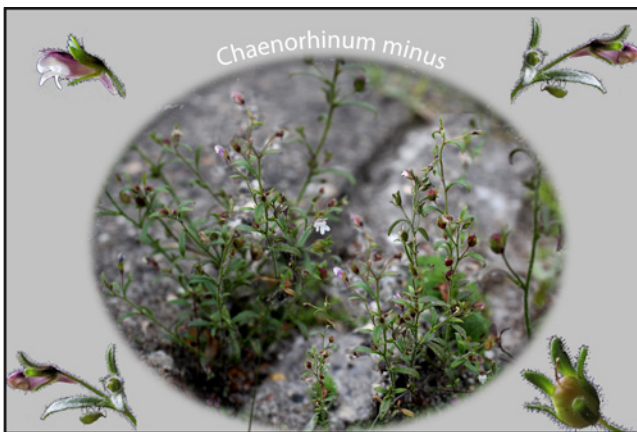
Figuur 5. Kleverig kruiskruid, Leeuwarden 18 augustus 2013 (foto J.J. van der Meer).

Kleverig kruiskruid is vaak een pionierplant die graag langs spoorbermen groeit, maar ook in verstoorde, stenige, ruderales en open plekken en langs bermen en waterkanten. De plant houdt van een warme, droge tot matig vochtige en voedselarme tot matig voedselrijke standplaats. Hij is dus niet erg kritisch. De plant komt voor in Zuidwest-Azië en Europa, behalve in de meest noordelijke en oostelijke delen. Ook is hij ingeburgerd in Noord-Amerika.

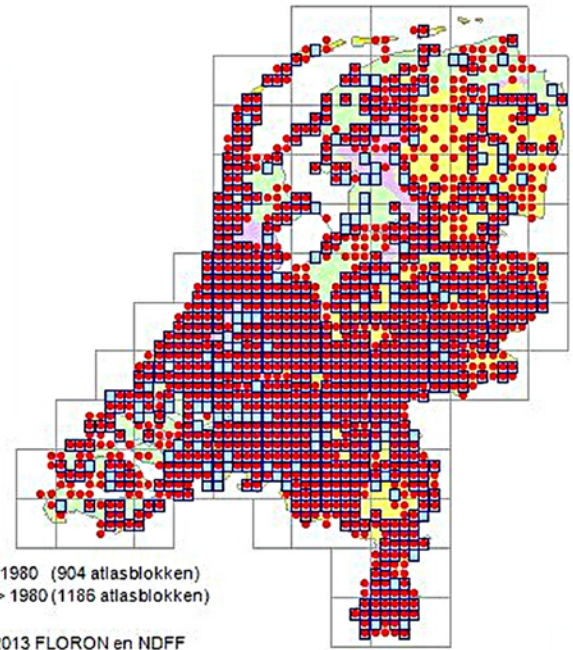
Kleine leeuwenbek, *Chaenorhinum minus*, Lyts liuwebekje

De Kleine leeuwenbek is al vóór 1500 ingevoerd in ons land (Floron, Digitale Verspreidingsatlas 2013). Oorspronkelijk komt het plantje uit Zuid-Europa. Het is één van de planten die moeite heeft met het verlies van haar "natuurlijke" bouwlandhabitat. Het milieu van de spoorlijnen vormt hiervoor een geschikt alternatief. De laatste jaren heeft het plantje zich in stormachtige vaart verspreid, niet alleen bij het station van Leeuwarden, maar ook langs de andere spoorlijnen in Fryslân. Het plantje is beslist klein (*minus*) en bloeit haast onzichtbaar, maar als je

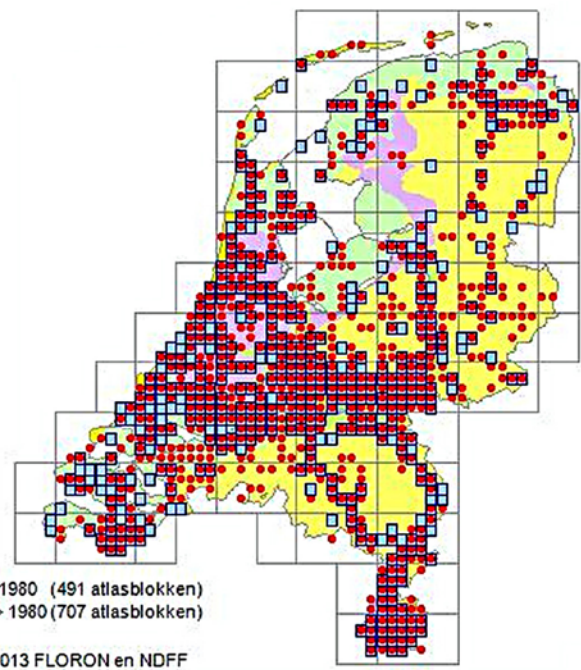

Figuur 7. Kleine leeuwenbek, Leeuwarden 18 augustus 2013 (foto J.J. van der Meer).

goed kijkt zie je de prachtige bloempjes tussen de kleine blaadjes zitten. De Kleine leeuwenbek heeft opgaande, vertakte, kleverig behaarde, grauwoene stengels met verspreid staande stompe, lijnvormig tot spatelvormige bladeren met gave rand die kortgesteeld zijn. De bloemen groeien afzonderlijk op slanke stelen in de oksels van de bovenste bladeren, in losse trossen. De soort wordt niet geclassificeerd als echte leeuwenbek vanwege de kleine 0,5 tot 1 cm grote bleekpaarse bloemen die tweelippig zijn met een tweespletige bovenlip en een driedelige onderlip (met een gele stip). Dit in tegenstelling tot de echte leeuwenbekbloemen die een gesloten bek lijken te hebben. De spoor is kort en kegelvormig. De rechtopstaande kelk is diep vijfdelig. De plant bloeit van mei tot september, wordt 10 tot 40 cm hoog en heeft een KFK van 677.

Figuur 6. Verspreiding van Kleverig kruiskruid voor en na 1980.

Figuur 8. Verspreiding van Kleine leeuwenbek voor en na 1980.

Hij komt voor op bouwland, braakliggend terrein, langs spoorlijnen en andere stenige terreinen, wegen en waterkanten. Hij houdt van tamelijk voedselrijk, zonnig en open terrein, niet te droog, niet te nat. De plant komt verder voor in heel Noordwest-Europa, behalve de Faeröer en IJsland en het oosten van Noord-Amerika.

Akkerviooltje, *Viola arvensis*, Lyts fioeltsje

Ook het Akkerviooltje staat al weer enkele jaren langs het station, met name op het terrein van de Rabobank grenzend aan het station. De werklui van de Rabobank hebben helaas gif gespoten en later is ook nog gespoten door de mensen van Prorail, maar op het stationsterrein en de parkeervakken heeft het plantje zich gelukkig kunnen handhaven. Bovendien komt hij aan de overkant van het spooreplacement dit jaar volop voor. De plant is al vóór 1500 in ons land ingevoerd (Floron, Digitale Verspreidingsatlas 2013). Het gaat hier om een prachtig roomwit tot diep geelkleurig viooltje, waarvan het bovenste gedeelte soms geheel of gedeeltelijk paars kleurt. De bloemkroon is aanzienlijk kleiner dan de overige vioolsoorten, namelijk maar 8-12 mm. De spitse punten van de kelkbladen steken er bovenuit. Verder heeft het plantje een korte spoor die niet of nauwelijks buiten de kelkaanhangsels uitsteekt. Het Akkerviooltje wordt 10 tot 40 cm hoog, bloeit van de lente tot de herfst en kan zelfs meer dan één generatie per jaar vormen. Vaak ook overwintert het groen. De onderste bladeren zijn vrijwel rond, de bovenste langwerpig. De eindslip van de liervormige, veerdelige steunblaadjes is meestal gekarteld, eirond tot langwerpig en vaak weinig kleiner dan de eigenlijke bladschijf. De plant vormt als zelfbestuiver makkelijk zuivere lijnen, waardoor eenmaal verworven aanpassingen aan het groeien tussen bepaalde gewassen in enkele jaren op een groot aantal nakomelingen wordt overgedragen. Zo groeien de planten in Duitsland veelal boven het graan uit. De KFK is 899. Het Akkerviooltje doet het goed op open, vochtige tot droge, matig voedselrijke zandgrond en in bermen en akkers. De soort is algemeen in Pleistocene districten, in het lössgebied, op spoorwegterreinen en in het Waddengebied. Elders is hij vrij zeldzaam. Hij komt verder voor in heel Europa, West-Siberië en het Atlasgebergte.

Literatuur

Spencer-Jones, R. en S. Cuttle, 2006. Wilde bloemen op kleur. Groenboekery / Kosmos, Utrecht/Antwerpen.

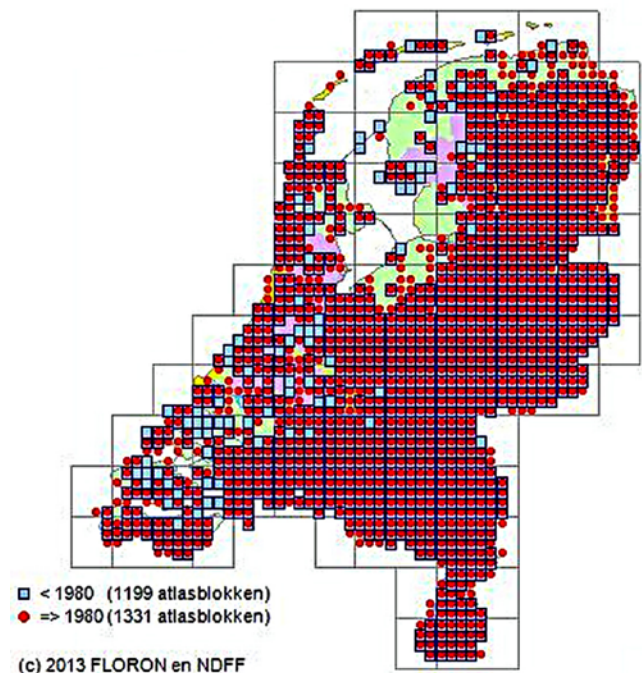
Meijden, R. van der, 2005. Heukels, Flora van Nederland. Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten.

Weeda, E.J., R. Westra, C.H. Westra & T. Westra, 2003. Nederlandse oecologische flora, wilde planten en hun relatie. KNNV Uitgeverij/IVN, Zeist.

<http://wilde-planten.nl/index.html>;
www.verspreidingsatlas.nl/planten; Floron,
 Nijmegen.
nl.wikipedia.org/wiki/Nederland;

Figuur 9. Akkerviooltje, Leeuwarden 18 augustus 2013 (foto J.J. van der Meer).

Figuur 10. Verspreiding van Akkerviooltje voor en na 1980.

Margriet Kampman en Jan van der Meer
 Midlumerstraat 14
 8913 BT Leeuwarden
 06 14962429
Meer.j.j.vander@gmail.com